

било кроз десетљећа његовог живота, али му је отимана, угрожавана, или му је измицала, па га данас, у пјесми, а тиме и у његовом бићу, испуњава и стрепња и невјерица, да му ко љубав, коју он, знам га, посједује, не укради и, поново, не дозволи или, не дај Боже, не обесмисли. Тај „неко“, од ког и Јововић стрепи (а стрепи и потписник ове скромне анализе), назван је у збирци „свијетом“ – онакав какав све јесте и може бити. Љубав је, у наведеним пјесмама Дарка Јововића, осјећање које најсуштинскије почива у пјесниковим грудима, а апсорбује у себе и „мирис биља“, и „гнијездо птице“, и „мајчине руке“, као штит итд. Лирика је код Јововића најразгранатија управо у пјесмама са љубавном (не и еротском) тематиком. Тако се пјесник чврсто држи *неког* женског лика (који нам не открива, чувајући му цјелокупну мистичност), као лирског субјекта, а, као човјек свог завичаја, пјесник се држи и прољећа и љета као поетских симбола жарке људске емоције. Општи је дојам да је, каткад, Јововић писац тугом колорисане и интониране, занесене лирике, коју су таквом учиниле неиспуњене, недосањане, невеселе, протекле љубави.

У завршним опсервацијама о новој књизи Дарка Јововића примјетићемо неодступање од вјечитих поетских тема, али ни од снажне критике генерално инхерентног социјалног тренутка, у чији ковитлац смо (који вољно, који невољом) запали, и који нас вије док нам мисао и дух не сколи. Као рецепт за „одбрану свијета“ можемо преписати добру поезију, а Јововић је један од њених творитеља.

Дамјан ЂУЛАФИЋ

НЕКО МОРА ДА ЈЕ ОКЛЕВЕТАО СРПСКУ К.

Борис Булатовић, *Оклеветана књижевност*, Научно удружење за развој српских студија, Нови Сад 2017

Вјероватно ниједна књижевност у цјелокупној историји новијег доба није претрпјела сличну судбину као што је случај са српском књижевношћу. Од епске поезије, којој је Вук Караџић отворио пут ка највећим представницима европског романтизма, код којих је са одушевљењем примљена, преко највишег признања за књижевни рад нобеловцу Иву Андрићу, до планетарне славе романа Милорада Павића, што су само најмаркантније тачке њене далеко богатије иностране рецепције, српска књижевност је доспјела на осуђеничку клупу са невиђеном оптужбом за иницијални подстицај несреће које је задесила бившу Југославију у тренутку њене разградње. Списак литературе исписане са таквим предубјеђењем на различитим језицима обухвата данас читаву једну

библиотеку, а тим текстовима заједничка је еминентно идеолошка интерпретација, која заобилази све могуће естетичке проблеме дјела о којима говори, или их напросто априорно декласира као перфидну мимикрију правих намјера њихових аутора. Таквав концепт, заснован на фундаменталном пренебрегавању основних теоријских претпоставки тумачења књижевноумјетничког текста, чија је најдубља суштина, у случају врхунске књижевности, једноставно инкомпатибилна било којој врсти негативне, па и позитивне „пропаганде”, повлашћује у интерпретативном хоризонту „слику другог” и тенденциозно у њој „детектује” и описује „мржњу” испољавану и подстицану у континуитету од безмало неколико стољећа. Није ријеч, дакле, о књижевној критици, већ о идеолошки унификованој пресуди једној књижевности, која рачуна са њеном метонимијском репрезентативношћу за читаву припадајућу културу, схваћену у тим текстовима као својеврстан антицивизацијски феномен.

Признати једном дјелу умјетничку вриједност, а одрећи му етички дигнитет, парадокс је који сигнализује темељно неразумијевање праве природе предмета свог испитивања. Све поставке засноване на тим премисама саме себе унапријед дисквалификују: уколико би се у замишљеном гесту доследности методолошки фокус помјерио на неко дјело из истог вриједносног регистра писано на другом језику, да ли би зналачка дијагноза „малигности” српске народне епике или Андрићевих романа имала храбрости да устврди да је, рецимо, Хомер мрзио Тројанце а Толстој Французе? Оваква питања најбезболније би било без освртања препустити теоретичарима залуталим у проблеме књижевности и њених значења у систему умјетности, па и у практичном животу, да у великом броју случајева није ријеч о свјесном и упорном компромитовању највишег домета једне националне културе у намјери да се створи тенденциозни идеолошки конструкт о некаквом њеном инхерентном, а ендемском злу. Шта је, дакле, крајњи смисао таквих анализа: да се српска књижевност прикаже као језгро еманације негативних импулса који се у концентричним круговима шире на културу, политику и остале аспекте дјеловања заједнице којој та књижевност припада. Тако се у једној простој иако интелегентно произвођеној представи генерације писаца приказују као само по неком случају даровити умјетници, који, вођени нехуманим разлозима, пишу „отровне” књиге за читаоце истих психолошких побуда. Како би изгледао типичан представник те, треба примјетити, ипак парадоксално културне заједнице? Био би то један крвожедни ерудита, који би остао узоран грађанин само да којим случајем није толики заљубљеник у лијепу књижевност. Најочигледнија ствар, карактеристична за природу психолошког механизма пројекције, лако измиче погледу: није ли управо ту ријеч, говорећи речником помодно експлоатисане теорије у дискурсу о којем говоримо, о склоностима ка апсолутно негативним имаголошким *хејеросликама* једног народа? Не конструише ли се баш

ту стереотип по коме је безмало сваки писмени Србин један велеумни идалго, а литература написана на српском језику витешки роман у наставцима, па је стога и историјска судбина читаве заједнице, вођена нездравим опсесијама, донкихотски (ауто)деструктивна путања између кича и лудила? Ко је спреман да овако види било коју другу националну културу, а да због тога не наиђе макар на подозрење цивилизованог свијета који о књижевности, ипак, нешто зна? Та врста псеудокњижевне критике узима све веће амбиције и поприма све невјероватније облике и, што највише подстиче на отпор, добија све ширу резонантност.

Студија *Оклеветана књижевност* Бориса Булатовића посвећена је таквој врсти дискурса, који је у њеном поднаслову прецизно именован и временски ситуиран: „Идеолошки аспекти у критичком сагледавању српске књижевности и културе крајем 20. и почетком 21. века”. Аутор је у уводном поглављу „Основна обележја и идеолошке претпоставке политичког вредновања српске књижевности од краја 20. века” истакао средишњу карактеристику критичких подухвата који су предмет његове провјере, оличену у чињеници да „у овој критици – у највећем броју примера – није реч о упућивању прекора због самог присуства идеолошке компоненте у српској књижевности, него о критици конкретнoг, одређеног идеолошког или политичког става” (15). Таква критика, дакле, не процјењује *идеологичност* појединих канонских дјела српске књижевности, што би био легитиман предмет критике једног умјетничког текста, уколико је он оптерећен било каквом идеологичношћу у неумјетничке сврхе, већ њихову *јолићичност* каквом се она интерпретативно жели приказати. Постколонијалне студије, на чије су различите заблуде у нашој теоријској мисли већ указали професори Дарко Танасковић и Зоран Милутиновић, притом још неадекватно примјењене у текстовима које Булатовићева студија разматра, освијетљене су у њиховом симулаторском издању. Изразито, чак радикално негативна слика српске културе, за чији се објект носιοци назначеног дискурса самостално кандидују, заклоњена је иза дефанзивности симулиране посредством површно усвојене терминологије из постколонијалног репертоара: оријентализма, империјалних и колонијалних тежњи, стереотипа о другости и сличних термина. Покушај да се читава стољећа књижевног стваралаштва на одређеном језику сведу у неколико флоскула једног у приличној мјери злоупотребљеног и компромитованог теоријског концепта нужно је довео до редукционизма погубног за свако мишљење са хуманистичким амбицијама. „Српска књижевност у идеолошкој критици с краја 20. и на почетку 21. века”, како закључује аутор своја уводна разматрања, „постоји, дакле, искључиво као политичка књижевност, бинарно раслојена према мерилу политичке и идеолошке подобности” (25) и тој подобности се без изузетка арбитрира са ових или оних идеолошких позиција у зависносити од глобално актуелне идеолошке диспозиције.

Такав приступ јасно се уочава на главном предмету оваквих операција – књижевном опусу најзначајнијег српског писца двадесетог вијека. Проза Ива Андрића, што постаје све познатије и изван еснафских кругова, оспоравана је у континуитету од безмало шездесет година као исламофобна пројекција Босне, заклоњена пичевом књижевном имагинацијом. Најисцрпнији досадашњи преглед таквих напора, њихову неодрживост и у крајњој мјери комичност – особито полазишне идеје да било какав потенцијални антагонизам великог умјетника може претходити његовој најдубљој стваралачкој потреби – сачињен је у књизи *Биџка за прошлост* Зорана Милутиновића. Прво поглавље Булатовићеве студије, објављене неколико мјесеци прије Милутиновићеве књиге, насловљено „Андрићево књижевно дело као израз пишчеве ’антимуслиманске тенденције’ и ’великосрпске идеологије’” незаобилазно је за сагледавање именованог проблема посебно из разлога што доноси компетентан метакритички увид у неколико текстова који су остали на маргини или изван Милутиновићеве пажње. Тиме је проширен увид у рађање антиандрићевског расположења током раних шездесетих година, са накнадно откривеним текстом Мустафе Мулалића „Нобеловац Иво Андрић и његово награђено дјело *На дрини ћурија*”. Мулалићеве примједбе о „спољашњој књижевној накинђурености” којом је Андрић опсјенио „лаковјерну и наивну Нобелову фондацију” (60) илуструју ниво књижевнотеоријске спреме и мјеру интелектуалног достојанства у арогантном присвајању права да се расправљања о деликатним питањима књижевног вредновања. Оне су карактеристичне за развој те врсте мишљења код свих њених представника, од Шукрије Куртовића, Адила Зулфикарпашића, Мухамеда Филиповића, Мухсина Ризвића, Русмира Махмутћехајића и њихових мање проминентних сабораца. Булатовић добро уочава кардиналне контрадикторности у мишљењу наведених аутора и екстрахује оне елементе њихових експликација који сами собом свједоче књижевнотеоријску нефундираност чисто идеолошке критике. Можда најбољи примјер представља издвојено запажање једног од поменутих мислилаца да је Андрић „по својим демонским описима... Маркиз де Сад југословенске литературе” (36), што би у одбрани оних књижевних ликова у чије име творац ове оригиналне идеје пред Андрићевом злонамјерношћу стаје, био, спортским жаргоном речено, златни аутогол.

Аутор *Оклеветане књижевности* показао је, такође, завидан степен акрибичности у прикупљању и обради релевантне грађе за своју студију, посебно утолико што се нова сазнања и увиди не односе само на разврставање и анализу проучених текстова већ повезују чињенице битне за расвјетљавање закулисних радњи у интернационалном пласирању идеја које поменути радови садрже. Излазак на свјетску позорницу антиандрићевске кампање догодио се са текстом Русмира Махмутћехајића „Andricism: An Aesthetics for Genocide”, објављеним у референтном

америчком научном часопису *Eastern European Politics and Societies*, чији пут у свијет Булатовић поуздано детектује:

Да се у овом случају не ради о уобичајеном коришћењу потпуно легитимног права уредништва сваког часописа да објављује научне радове независно од тога да ли је сагласно са научним резултатима који су у њему презентовани или не, већ да је реч о непосредној научној подршци сведочи и сазнање да се Иво Банац, уз још једног хрватског универзитетског професора који је већи део прве деценије 21. века радио на Универзитету Јејл (Слободана Просперова Новака), појављује као рецензент поменуте обимне Махмут-Ћехајићеве књиге *Андрићевство: против етике сјећања*, објављене 2015. године од стране српског издавача Клио (154).

Овакви примјери свједоче да је континуирани напор обезвријеђивања Андрићевог дјела одавно престао бити спонтани израз ентузијазма псеудонаучне маргине и да полако постаје организованији подухват, системски подржан хетерогеном уредничко-издавачком структуром, која од сличних радова рачуна са бенефитом на различитим нивоима. И то је „потпуно легитимно право”, како аутор закључује, као што је подједнако легитимно право, а можда и, корак даље, дужност да се на сличне појаве, како Булатовић чини, не остане неутралан.

Утолико се Булатовићу може замјерити што мамутском Махмут-Ћехајићевом подухвату од преко шест стотина страница посвећује сразмјерно мало простора у иманентној метакритичкој анализи у односу на неке друге текстове, лишавајући тиме читаоца темељнијег увида у филозофско-методолошко-дискурзивну дезоријентацију и драстични несклад амбиције и домета ауторовог капиталног дјела насловљеног *Андрићевство*. Замјерка Булатовићеве студије иде, прије свега, на рачун композиције и несклада у количини одвојеног простора за битније и оне мање важне теме из истог регистра, за које се читује да им је аутор приступао спонтаније него што би оваква врста истраживања требало да чини. Похвална акрибичност понекад у напоменама скрене у бескрајне парафразе новопронађене литературе, што отежава проходност кроз иначе волуминозни текст књиге. Поједине напомене или читави блокови фуснота могли су сасвим оправдано добити своје поглавље, или барем апендикс, као што је случај са уметнутом расправом о питањима везаним за дубровачку књижевност на самом крају одјељка о Андрићу. Критици је подложно и иначе плаузибилно ауторово настојање да се формира цјеловита слика идеолошки засноване рецепције Андрићевог дјела, оличена у пажњи посвећеној српским ауторима који су са супротних идеолошких позиција једнако погрешно „гумачили” Андрићеву прозу. Дајући преглед и адекватан коментар читања Андрићевих умјетничких текстова са недвосмислено политичким амбицијама код једног дијела српских интелектуалаца, Булатовић је исувише „непристрасан” када

Андрићева „упозорења” Европи, како их види Предраг Палавестра, поставља у исту раван са интерпретацијама Мирјане Стојисављевић, која Андрићево дјело сагледава као литературу „у служби римокатоличког кроатистичког експанзионизма” (177). На стилској равни, залутале ријечи попут „психопатологије”, „параноје” и њима сличних, којима Булатовић тумачи побуде појединих аутора, заправо умањују жељени ефекат већ постигнут сталоженим анализама. Највећи недостатак књиге ипак је везан за њен технички дио и односи се на одсуство библиографије коришћених извора, која у оваквој једној монографији једноставно не би смјела да изостане.

Незаобилазно питање идеолошке критике српске књижевности којом се Булатовић бави је и дјело црногорског владике обрађено у наредном поглављу *Оклеветане књижевности* под насловом „Горски вијенац Петра II Петровића Његоша” као непосредан „позив на геноцид” и „трајна схема етничког чишћења”. Сажимајући у насловним синтагмама идејни хоризонт једног тока рецепције *Горског вијенца*, Булатовић је дао исцпан преглед њених овдашњих, као и иностраних носилаца. Једну од крајњих тачака такво мишљење достигло је идејом Александра Гринавалта „да је Његош у *Горском вијенцу* обликовао лик Милоша Обилића као осветничког геноцидног Христа”, што је уједно и најбољи примјер злоупотребе (архетипске) критике, као једног од најинвентивнијих књижевнотеоријских концепата двадесетог вијека у идеолошке и политичке сврхе. Очигледно добро познавајући литературу о назначеном проблему, Булатовић оваквим интерпретацијама супротставља промишљеније анализе Обилићевог култа у Његошевој поезији, имплицитно упућујући на њихову адресу примједбу за непознавање тих анализа као главни подстицај и охрабрење на предочену врсту херменеутичке екстраваганције. Ријеч је, између осталог, о анализи Миодрага Поповића, који је констатовао да Његош „није у целини прихватио народно предање о Милошу Обилићу, већ је у свом делу знатно преиначио Обилићев лик. Стварајући у *Горском вијенцу* Обилићев светлосни култ, сакрио је од будућих поколења његов нож” (295). Најдалекосежнији домет Булатовићеве метакритике су изнова поткријепљивани докази недовољне обавијештености промотера једног идеолошког концепта, не само у подручју релевантне литературе везане за предмет већ и самих примарних извора. Читалачка површност, која последично води симплификованим закључцима, увјерљиво је приказана на примјеру Његошеве драме *Лажни цар Шћепан Мали*, па чуди зашто је аутор тај свој закључак скрајнуо у фусноту:

У властитом нехају да се за писца којег критикују заинтересују утолико што ће његов опус макар подробније ишчитати (уместо што по инерцији преносе раније већ уобличене негативне судове), идеолошким интерпретаторима српске књижевности и културе као шовинистичких и геноцидних

је промакла (заправо остала потпуно изван опсега њиховог познавања Његошевог дела) драма *Лажни цар Шћейан Мали*. У овој Његошевој драми, игуман Теодосија Мркојевић (обраћајући се опрезно руском кнезу Долгорукову поводом његовог позива, у име царице Катарине Друге, да Црногорци крену у рат против Турака и плашећи се да ће малобројна Црногорска војска у случају прекида рускотурског сукоба остати незаштићена и изложена турској одмазди) даје етнопсихолошке портрете Бошњака и Арнаута (уз њих и Грка и Бугара) који би – из перспективе тумача чије злонамерно, пропагандно бављење српском литературом предочавамо и анализирамо – могли да послуже као још један „доказ” о Његошевом злоћудном националном и верском шовинизму (299).

У продужетку навода дати су одломци Мркојевићевог монолога као недирнуте посласнице за једну критику постколонијалног укуса, што отужно свједочи о напору уложеном у упознавање са материјом, чија је снага сразмјерна даметима и утемељености произведених знања.

Треће поглавље, „Српски писци и одговорност за ’књижевно урушавање Југославије’”, посвећено је српској књижевности новијег доба, која је у назначеном хоризонту схваћена као логичан изданак његошевско-андрићевске парадигме, а њен утицај као најнепосреднији импулс ратном епилогу југословенске кризе деведесетих година двадесетог вијека. Средишња фигура у овој етапи књижевног „демаскирања” је Милорад Павић са својим бестселером *Хазарски речник*, романом који је Ендру Барух Вахтел у књизи *Сиварање нације, разарање нације* оцијенио као „алегоријски напад на основе југословенског друштва”, који је таквом својом суштином допринио „да се људи охрабре да пуцају на своје суседе” (374). Читаочеву интелигенцију мање вријеђа потцјењивачки став аутора једне овакве изјаве – прије ће га забавити фикција о босанскохерцеговачком сељаку који насрће на свог комшију тек након што се пробио кроз лавиринт постмодернистичке нарације и (погрешно) схватио дуго прикривану истину којом га је Павић просвијетлио – да је „Зелена књига” неаутентична интерпретација судбине Хазара као моћне умјетничке метафоре угрожености његовог народа. Међутим, ствар престаје да буде забавна када такве идеје постану дио општеприхваћених „истина”, па се у књизи Дејвида Дамроша *Шћиа је свейска књижевност* читаво поглавље под насловом „Отровна књига” посвети оптужби упућеној писцу *Хазарског речника* да „националистичку пропаганду лажно пласира као интернационални постмодернизам” (403). И у овом случају Булатовић увјерљиво исцртава путању једне суморне идеје и показује некритичко преузимање готових стереотипа, таблоидну свијест са научним аспирацијама, која без правог занимања и провјере чињеница преноси полужнање о појединим књижевним појавама, са неодговорном склоношћу ка сензационализму.

Карактеристичну недоследност и примјену двоструких стандарда аутор *Оклевејане књижевности* демонстрира на примјерима двојице упадљиво различитих писаца као што су Данило Киш и Добрица Ћосић, од којих ће први у визури идеолошке критике фигурирати као прихватљив хроничар јеврејског страдања током Другог свјетског рата, за разлику од његових колега који су у својим дјелима тематизовали жртве српских сународника, док ће дисидентство другог, опет за разлику од осталих источнблоковских ребела, умјесто ознаке високоморалног ангажмана и интелектуалног отпора добити предзнак „националистичке” побуне. Било која врста литераризације трагичних момената српске историје приказује се у овом идеолошком свјетлу као унапријед смишљено оправдавање будућих, стварних или конструисаних злочина, па не изненађује Булатовићева искрена збуњеност коју у једном тренутку дијели са читаоцем: „Заиста је зачудно да се свако књижевно бављење српским страдањем посматра у контексту могућих последица инструментализације ове теме” (369).

Прилажући на крају своје студије „Appendix” о рецепцији политичких идеја Јована Скерлића у „антрополошком и историографском дискурсу ’друге србије’”, Булатовић је дао поглед на још један искривљујући одраз, овога пута узорне фигуре и водећег представника демократске традиције у српској књижевности и култури с почетка двадесетог вијека, чиме је слика њиховог дубинског неразумијевања добила последњу, унутрашњу димензију. Поглед на Скерлићеву рецепцију у дијелу другосрбијанске идеолошке интерпретације допринио је заокруживању ауторове „анатомије” сваког априористичког мишљења о књижевним питањима, које свјесно поједностављује ствари и властиту корист извлачи из штете културе за коју се, у овом случају, номинално залаже. Метафорички говорећи, идеолошка критика са маском јавног књижевног тужиоца добила је у *Оклевејаној књижевности* нови обимни списак доказа, које је и до тада презриво одбацивала са увјерењем да ће без великог напора моћи да оконча свој одавно започети монтирани процес.

Др Владан С. БАЈЧЕТА

Научни сарадник

Институт за књижевност и уметност, Београд

bajcet@yahoo.com